Sergiu-Gabriel ENACHE
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Reprezentări ale femeii romane în *Analele* lui Tacitus

Abstract: (Women representations in Tacitus Annals) Both about Tacitus and the roman woman was spoken and written a lot. What else is there to say? We know from the Tacitean Annals almost every aspect of her: mother, priestess, wife, prostitute or empress. We will describe each representation from the tacitean point of view (historical and linguistic), but also from a modern perspective comparing it with the general roman social view at that time. Thereby we will try identifying Tacitus objectivity and his purposes (moral, politic, etc.) in praising or criticizing women characters.

Keywords: roman women, tacitean, stereotype, objectivity, latin terminology.

Rezumat: Atât despre Tacitus, cât şi despre femeia romană s-a vorbit şi s-a scris mult. Şi totuşi ce ar mai fi de spus? Ştim din analele taciteene aproape toate ipostazele în care s-a aflat aceasta: mamă, preoteasă, soţie, prostituată sau împărăteasă. Vom descrie fiecare reprezentare a acesteia atât din punct de vedere tacitean, cât şi din punct de vedere modern făcând de asemenea o comparaţie cu viziunea generală a femeii în lumea romană. Astfel vom încerca să identificăm atât de intens discutata obiectivitate a lui Tacitus.

Cuvinte cheie: femeie romană, reprezentare istorică, obiectivitate, ipostaze, tacitean.

Dintre subiectele abordate de Tacitus, în cea mai importantă operă a sa, unul dintre cele mai discutate şi controversate a fost cel al femeilor romane. Deşi studiată încă din secolul trecut, încă se mai pot spune lucruri noi. În acest scurt studiu vom încerca să identificăm categoriile sociale şi morale ale femeilor din operele taciteene, precum şi atitudinea şi obiectivitatea scriitorului în ceea ce le priveşte. Vom începe prin a observa stilul naraţiunii, obiectivitatea lui Tacitus, părerea lui despre societatea şi implicit femeia romană şi scopul în care el descrie şi expune faptele acestora.

Toate operele taciteene sunt pline de îndoieli, insinuări, sinuozităţi şi aluzii care arată complicitatea dintre scriitor, personaje şi fapte şi trădează o puternică implicare afectivă[1]. Are tendinţa de a analiza personalităţi de prim rang atât din punct de vedere pozitiv, dar mai ales negativ. Dorea ca cititorul să regândească rolul *studia* în cetate: dobândirea fericirii sufleteşti şi combaterea *vitia*. Toate scrierile sale au un rol moralizator, reamintind de virtuţile uitate. Tot în scop moralizator el ne oferă o galerie de portrete de împăraţi, împărătese, generali, soţii şi amante[2] şi multe alte personaje.

Datorită vieţii fluctuante a Cetăţii Eterne, o dată cu extinderea sa şi primirea înăuntrul ei a mai multor populaţii, statutul femeii începe să se schimbe. În epoca

[1] E. Cizek, *Istoria literaturii latine,* vol. II, Ed. Corint, Bucureşti, 2003, p. 189.
[2] P. Grimal, *Literatura latină,* Ed. Teora, Bucureşti, 1997, p. 371.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

imperială, femeia venea deja după două secole de emancipare sub Republică în care din categoriile de femei cunoscute în mod tradiţional (matroana şi sclava) se formează mai multe grupuri care vor influenţa de la viaţa religioasă până la cea politică. Faptul că femeia dobândeşte o nouă autoritate se observă chiar şi în scrierile autorilor antici, care încep să le menţioneze la aproape fiecare pagină[3], cu toate că istoria romană de la începuturile formării statului este o istorie a bărbaţilor[4]. Despre toate aceste ne vorbeşte şi Tacitus: împărătese mai puternice decât împăraţii, femei străine războinice, sclave cu onoare, femei romane ce exercită funcţia de general, soţii, amante, prietene, prostituate, vrăjitoare, femei creştine şi alte reprezentări.

În toate operele lui Tacitus, nume şi personaje feminine sunt menţionate de 429 de ori. Preferatele sale sunt cele din familia imperială iulio-claudiană, urmând femeile străine şi alte femei romane care sunt caracteristice stilului moralizator şi alegoric al lui Tacitus. Dintre toate aceste femei, doar 15 beneficiază de un portret complet care consta în: filiaţia parentală sau maritală, caracterul şi obiceiurile ei, fapte importante, moartea sau exilul[5]. Vom vorbi mai întâi despre împărătese, apoi despre câteva dintre personajele feminine principale din anumite episoade ale *Analelor* şi despre femeile străine, rezumându-ne doar la cele mai importante şi la cele care aduc un aport studiului nostru.

Prima *imperatrix* din *Analele* taciteene, este Livia. Ea apare sub numele de *novercae Liviae* (Livia, mamă vitregă), fiindu-i alăturate cuvintele *dolus abstulit*[6]. Atribuirea substantivului *noverca*, mamă vitregă, cu toate că aceasta nu era mama vitregă a nepoţilor principelui Augustus ar fi peiorativă, la fel ca şi *dolus abstulit*, prin aceste expresii Tacitus insinuând cititorului atitudinea negativă pe care să o adopte faţă de Livia, încă de la începutul naraţiunii[7]. Un alt adjectiv folosit de Tacitus în descrierea Liviei este *gravis*, care în română s-ar traduce prin piază-rea: „*Livia gravis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca*[8].

În timp ce Ovidiu o numeşte pe Livia, *femina princeps*, formula preferată a lui Tacitus şi fraza cheie în descrierea Liviei este *muliebris impotentia*. Această formulă apare foarte des, chiar şi în necrologul din Cartea V, făcut acesteia (*mater impotens)*, aluzie la faptul că nu i-a dăruit lui Augustus nici un urmaş. Se arată şi implicarea politică a Liviei prin care statul devine supus unei femei: *accedere matrem muliebri inpotentia: seruiendum feminae.* Povestea răpirii Liviei este inclusă de un autor contemporan ca poveste anti-lucretiană, contrar tradiţiei liviene dintre răpire şi evoluţia statului. Folosind cuvântul *abducere* care înseamnă viol sau răpire în loc de

[3] G. Achard, *Femeia în Roma Antică,* Ed. Prietenii Cărţii, Bucureşti, 2009, p. 83, 87.
[4] G. Ferrero, *Femeile Cezarilor,* Ed. Scorillo, Craiova, 1997, p. 9.
[5] J.L. Posadas, *Mujeres en Tácito. Retratos individuales y caracterización genérica* în *Gerion, Revista de Historia Antigua,* vol. 10, 1992,p. 152.
[6] Tacite, *Annales,* I, 3, trad. în franceză de Pierre Wuilleumier, tom I, Paris, Ed. Les Belles Lettres, 1990.
[7] T. E. Strunk, *Rape and revolution: Livia and Augustus in Tacitus" Annales* în *Latomus,* 73, 2014, p. 140.
[8] *Annales,* I, 10, p. 15.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

vocabularul de nuntă tradiţional: *nubere, ducere* etc. I se atribuie lui Augustus răpirea, act specific tiranilor. Acceptarea răpirii arată lipsa de masculinitate a poporului Romei şi o clasă politică emasculată[9].

Alţi autori dau ca şi cauză a răpirii Liviei, dragostea dintre cei doi, iar Gugliemo Ferrero dă o explicaţie care are la bază originea nobilă a Liviei, făcând parte din familia Claudiilor, în timp ce Octavian fusese doar nepotul unui cămătar[10]. O altă analiză, mai detaliată a femeilor din operele lui Tacitus, o plasează pe Livia printre romanele care aveau atât caracteristici pozitive cât şi negative, deci o femeie complexă[11].

A doua *imperatrix* prezentată de Tacitus este Valeria Messalina, a treia soţie a împăratului Claudius. Gugliemo Ferrero spune că multe dintre lucrurile atribuite Messalinei sunt născociri ale lui Suetonius şi Tacitus, dar că era o femeie necinstită şi neserioasă[12]. Caracteristicile date de Tacitus pentru ea o atribuie atât tipului împărătesei, cât şi femeii uşoare sau tiranei. În descrierea dragostei ei pentru Silius este folosit cuvântul *furor*-nebunie – *„furore proximo amore distinebatur”*[13], nebunie cu care Ferrero nu este de acord. Căsătoria ei ilegitimă, obiceiurile sale sexuale şi influenţa pe care o avea în *domus Caesaris* îl fac pe Tacitus să îi atribuie substantive tipic masculine, care alăturate unui personaj feminin au un sens licenţios, precum *potentia, libido,* dar şi *infamia*, specific femeii adultere. Prin discursul unuia dintre slujitorii Messalinei, autorul *Analelor* îl va numi *„vocea târfei sălbatice” – „saevienti impudicae”,* Messalina arătând atât *saevitia,* cât şi imoralitate, *avaritia, iniuria, vis,* dar mai ales *dominatio*[14] – specifică bărbaţilor. Angela Costello are o altă părere referitoare la descrierea Messalinei şi îl consideră pe Tacitus drept cel mai imparţial dintre scriitori antici, în timp ce Cassius Dio şi Iuvenal o descriu în mod calomnios ca promiscuă şi adulteră[15]. J. L. Posadas o include atât în grupa femeilor cu caracteristici exclusiv negative, precum şi în categoria soţiilor rele, alături de Agrippina Minor[16].

Agrippina Minor, viitoarea soţie a lui Claudius şi cea de-a treia *imperatrix*. Şi la ea, Tacitus vede tendinţa spre *dominatio,* prefigurându-i în doar două capitole ascensiunea. El o vede pe Agrippina Minor ca pe o femeie predispusă la adulter, pentru a-şi atinge scopurile, acuzându-l indirect pe Claudius (bărbatul era şi el acuzat de devierile sexuale ale rudelor feminine care stăteau în aceeaşi casă pe motiv că nu-şi poate ţine în frâu femeile *domusului*). O va acuza de asemenea şi de încercarea de control a armatei[17]. Cu toate că în general, această căsătorie dintre unchi şi fiică

[9] T. E. Strunk, *op. cit.,* p. 128, 142.
[10] G. Ferrero, *op. cit.,* p. 41-42.
[11] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 147.
[12] G. Ferrero, *op. cit.,* p. 132.
[13] *Annales,* XI, 12, p. 15.
[14] A. Rivell, *Agrippina Maior, Messalina and Agrippina Minor:Tacitus' Female Tyrants*, ms., p. 10-11.
[15] A. Costello, *The view of Messalina by Tacitus in his Annals, XI, 12, 28-37, ms.*
[16] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 146-147.
[17] A. Rivell, *op.cit.*, p. 13-15.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

produce dezgust în majoritatea surselor antice, acelaşi Ferrero afirmă că ea ar fi putut fi rezultatul devotamentului unei femei, care se jertfea pentru cariera familiei sale. Ca mamă a caracterizat-o ca severă, *„trux et minax”*[18], iar conducerea statului de către ea a fost numită de scriitor *„adductum et quasivirile servitium”*[19]. În timp ce unii autori consideră această alăturare de cuvinte peiorativă şi dispreţuitoare fiind alăturaţi termeni masculini unei femei, alţii consideră că Agrippina Minor aduce o anumită ordine şi disciplină[20]. Masculinitatea ei este ilustrată şi de apelativul *dux femina,* un stereotip retoric. Acelaşi stereotip este folosit pentru a critica în mod diferit doi împăraţi: Claudius şi Nero, la fel cum stereotipul sexual alături de cel politic este folosit pentru a arăta ameninţarea reprezentată de Agrippina pentru statul roman. În analele neroniene, apare menţionată de 31 de ori fiind considerată personajul feminin principal[21].Istoricul roman ne arată cum ea conduce alături de unul din liberţii ei preferaţi Pallas, replica lui Nero în momentul demiterii lui fiind foarte ilustrativă pentru aceasta: „se duce să abdice”, fiind şi momentul în care Agrippina pierde controlul asupra statului[22]. Este inclusă în grupa soţiilor rele, dar şi în cea a femeilor care au atât aspecte pozitive, cât şi negative[23].

În ceea ce o priveşte pe Poppaea Sabina, Tacitus este destul de zgârcit în informaţii. Ne spune că avea toate calităţile, mai puţin cinste şi că în afară era plină de cuviinţă, dar de fapt era o desfrânată. Toate scrierile anticilor, chiar şi *Istoriile* lui Tacitus, dau altă versiune decât cea cunoscută în *Anale.* Otho s-ar fi căsătorit cu Poppaea, doar pentru a o aduce mai aproape de Nero, nefiind deja căsătorit cu ea[24]. O putem considera o *imperatrix* activă, influenţând uneori viaţa politică a Romei. Se pare că Poppaea a suferit un fel de *damnatio memoriae* după moartea sa[25]. Puţina simpatie de care se bucura Poppaea se observă şi din faptul că monedele cu ea apar foarte rar şi doar în provincii. Zeificarea ei a fost pentru Nero mai mult o armă politică[26], decât manifestare a respectului pentru fosta sa soţie. Acţiunile ei sunt considerate de Tacitus ambivalente (pozitive şi negative)[27]. Poppaea şi Agrippina au

[18] G. Ferrero, *op. cit.*, p. 146, 152.
[19] *Annales*, XII, 7, p. 51.
[20] G. Ferrero, *op. cit.*, p. 148-149.
[21] S. Azevedo, *The rethorical construction of female characters and the imperial image of Nero in Tacitus Annals”* în *Neronia electronica,* Fascicule 4, 2016, p. 36, 37.
[22] Y.G. Belchior, *Patronato e governo imperial sob Nero, nos Anais de Tácito, Departamentodehistória, Institutodeciências humanasesociais*, Universidadefederal de Ouro Preto, Mariana, 2009, p. 25-44.
[23] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 146-147.
[24] S. E. Wood, *The incredible, vanishing wives of Nero,* conference paper, *Transformation and tyranny la Emory University, Michael C. Carlos Museum, prezentată de asemenea la Peter Wall Seminar Series, University of British Columbiaşi William Metcalf Lecture series for the Archaological Institute of America,* Oakland University, p. 4.
[25] *Ibidem,* p. 2.
[26] *Ibidem,* p. 9.
[27] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 146-147.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

vicii similare, astfel că şi stereotipurile retorice folosite sunt aceleaşi[28], lăsând la o parte deja cunoscuta asemănare dintre ea şi Sempronia lui Sallustius, care ne arată o popularitate destul de veche privind stereotipurile feminine negative, dar şi faptul că Tacitus dorea ca portretul soţiei lui Nero să fie recognoscibil pentru publicul larg[29].

Alte două femei puse cumva în contrast de Tacitus, dar care într-o oarecare măsură pot fi considerate asemănătoare sunt Agrippina Maior şi Munatia Plancina.

În timp ce unii cercetători consideră că Agrippina Maior beneficiază de o caracterizare pozitivă în *Anale*, alţii consideră că de fapt Tacitus foloseşte şi aici stereotipul tiranului. Principalul argument este limbajul tacitean, prin asocierea de cuvinte tipic masculine, personajelor feminine. Tacitus o descrie pe Agrippina prin cuvintele *atrox* - neînfricare în luptă şi *ferocia* - ferocitate. Prin acelaşi stereotip folosit pentru fiica ei, *dux femina,* arată că ea avea momente în care conducea armata şi că şi-a abandonat proprietăţile feminine, neavând un comportament adecvat, dezvoltând ambiţii bărbăteşti[30]. Probabil că Tacitus a încetat să o mai considere o *matrona sapientissima,* atunci când în ciuda avertismentului soţului ei Germanicus, de a nu se răzbuna, ea va porni un întreg război împotriva lui Tiberius. Cererea unui soţ, aproape că o scoate din rândul femeilor foarte bine văzute la Roma, femeile *univira*, dar o şi fac să pară complice sau chiar lider al unei facţiuni într-un presupus complot împotriva conducerii statului, deoarece a-i da un soţ însemna a pune un şef partidei politice adversare împăratului[31]. Tacitus insinuează acestea prin folosirea cuvântului *partes*, acesta apărând de 3 ori în *Anale*, de fiecare dată în legătură cu Agrippina Maior sau Minor, fiind şi singura dată când *partes* apare asociat unei femei. Evidenţierea descendenţei sale nu o fac mai plăcută în ochii istoricului, convingerea superiorităţii ei indicând *superbia.* Oprirea unei rebeliuni a soldaţilor datorită ei, arată că avea mai multă putere decât împăratul şi dorinţa de *imperium,* de care o va acuza Tiberius[32], cu ale cărui idei, Tacitus pare a fi uneori de acord. Deşi aceste descrieri sunt în mare parte negativă, un studiu deja citat de noi o arată ca eroină, dar având atât calităţi, cât şi defecte[33]. Un alt studiu arată că ea de fapt acţiona în favoarea soţului ei şi că stătea doar alături de el ca o *matrona* însărcinată, dar care nu s-a comportat ca un bărbat[34]. Am putea adăuga la descrierile pozitive şi unele îmbinări de cuvinte excepţionale precum: *„sed femina ingens animi munia"*[35] – „*această femeie cu suflet mare*" şi descrierea ei făcută de popor la ajungerea în Roma: „*cum decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis*

[28] S. F. L. Alzevedo, *op. cit.,* p. 34.
[29] *Ibidem.*
[30] A. Rivell, *op. cit.,* p. 5, 8.
[31] G. Ferrero, *op. cit.,* p. 96.
[32] A. Rivell, *op. cit., passim*.
[33] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 147.
[34] M. R. Mchugh, *Ferox femina. Agrippina Maior in Tacitus"s Annales* în Helios, vol. 39, Nr. 1, 2012, Texas Tech University Press, p. 78.
[35] *Annales,* I, 70.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

specimen"[36] – *„onoarea patriei, adevăratul sânge al lui Augustus şi unica întruchipare a vechilor virtuţi*[37]*"*, care luată ca atare nu pare să ascundă nici un fel de ironie, ci doar aceea referire la descendenţă de care Agrippina Maior se foloseşte în toate cărţile *Analelor* în care apare ca protagonistă.

Munatia Plancina are atât caracteristici asemănătoare Agrippinei, cât şi foarte diferite, unii autori considerând că ea este pusă în contrast cu aceasta. Ambele sunt considerate *duces feminae*, conducând la un moment dat şi pentru scurt timp armatele romane[38]. Tot aici este acuzată că îi lipseşte *decora feminis (nec Plancina se intra decora feminis tenebat*[39]*)* – purtarea feminină şi de defectele deja populare pentru femei: *infirmitas animi* şi *impotentia muliebris.* S-ar putea spune că în timp ce Agrippina îşi completa soţul favorabil, Plancina o făcea în mod opus[40]. Confruntarea dintre cele două femei a dus la o luptă care a implicat rebeliuni, otrăviri, vrăjitorie şi insubordonare, multe dintre ele considerate de Tacitus drept vicii feminine. Totuşi acest conflict a fost purtat şi în numele soţilor lor, nu doar pentru ele, implicând aşa-numita *muliebri aemulatione*[41] –- gelozia femeiască. Nici ironia nu lipseşte din tehnicile narative ale lui Tacitus, arătând cum tatăl adoptiv al lui Germanicus, Tiberius şi bunica sa îi apărau pe Piso şi pe Plancina, vinovaţi de moartea acestuia, Plancina obţinând iertarea[42], dar sinucigându-se după moartea Liviei. Atât ea şi Agrippina, cât şi Agrippina Minor şi Poppaea folosesc în conflictul lor aşa numitele *muliebris inlecebrae* – trucuri femeieşti, care conform lui Seneca nu cunosc altă rezolvare decât viclenia unei alte femei[43]. Şi ea apare ca o femeie complexă, fiind prezentată de scriitor atât în manieră pozitivă, cât şi negativă[44].

Octavia, Acte şi Epicharis au fost trei femei de condiţie diferită, dar pe care le vom compara pentru a arăta concepţia taciteană privind împărăteasa şi soţia bună, concubina şi sclava.

Octavia alături de alte femei este folosită de Tacitus pentru a arăta slăbiciunile lui Nero, cum ar fi lipsa de *moderatio* şi *prudentia* şi pentru a crea *exempla*[45].Tehnic, înainte de căsătorie cei doi erau fraţi, astfel că Octavia a trebuit să fie adoptată de o altă familie, făcând ca Nero să fie un moştenitor şi mai sigur la tron. Cu toate acestea se pare că mariajul nu s-a consumat, Nero spunând despre Octavia că trebuie să se

[36] *Annales*, III, 4.
[37] Tacitus, *Anale*, traducere de Gheorghe Guţu, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 138.
[38] A. Rivell, *op. cit.*, p. 15.
[39] *Annales*, II, 55.
[40] M. R. Mchugh, *op. cti.*, p. 78.
[41] Un exemplu îl găsim în *Analles, II,* 43, cândPlancina este sfătuită de Livia să o urmărească pe Agrippina cu rivalitate sau gelozie femeiască.
[42] L. W. Rutland, *Woman as makers of kings in Tacitus" Annals* în *The Classical World,* vol. 72, Nr. 1, 1978,p. 16, 20.
[43] *Ibidem*, p. 17.
[44] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 147, 149.
[45] S. Azevedo, *op. cit.*, p. 33.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

mulţumească cu statutul de *uxoria ornamenta*, probabil soţie legală, dar fără a avea practic acest statut[46]. Diferenţa dintre ea şi Agrippina Minor se observă încă de la începutul naraţiunii, aceasta neprimind nici odată titlul de Augusta[47] şi fiind destul de rar reprezentată pe monezi. În ciuda acestui fapt, monedele din Perinthus cu reprezentarea ei au legenda *Octavia Sebaste*, echivalentul grec al *Octaviei Augusta*, cele din Teos o reprezintă cu diademă, iar cele din Sardis au legenda *Octavian Theon* – Octavia Zeiţa, titlul *thea* fiind purtat în general de femei din familia imperială care au născut. Celelalte monede o prezintă fie simplu ca Octavia, fie ca soţia lui Augustus sau fiica lui Claudius. Puţinele sale reprezentări sunt datorate preocupării lui Nero de a-i distruge statuile după ce a ucis-o, ea suferind, la fel ca Poppaea, un fel de *damnatio memoriae*[48]. Arătând lipsa de control a lui Nero se arată şi cum el elimină legitimitatea puterii sale asupra statului prin uciderea sau exilarea persoanelor influente de pe lângă el, printre care şi Octavia, care, fiind fiica lui Claudius, îi oferea validitatea conducerii (cu toate că descendenţa filială nu era o condiţie *sine qua non* pentru a conduce statul roman) şi mai mult prestigiu[49]. Octavia este inclusă alături de celelalte 26 de femei complexe, având ambele caracteristici, dar caracteristici complexe pozitive[50]. Este posibil ca lui Tacitus să-i fi fost cunoscută tragedia lui Seneca, Octavia Praetexta, din care să se fi inspirat[51].

Acte a fost o libertă greacă a lui Claudius, care a devenit amanta lui Nero la începutul anilor săi ca împărat[52] şi i-a fost credincioasă până la moarte. La fel ca şi Agrippina şi Poppaea şi ea este folosită de Tacitus pentru a arăta laşitatea lui Nero şi manipularea sa de către femeile curţii[53], deci la fel ca şi Claudius, o emasculare a imaginii imperiale. Luând în considerare naraţiunea propriu-zisă, Acte devine o unealtă a lui Seneca şi o piedică în calea dorinţelor libidinoase ale Agrippinei[54]. Atât Seneca, cât şi Acte sunt portretizaţi în episodul presupusului incest dintre împărat şi mama sa, în mod ironic, Tacitus adăugând scrierii *drammatis personae*, ambilor fiindu-le frică să nu-şi piardă funcţia[55]. Acte a reprezentat pentru Agrippina Minoro ameninţare, considerând-o rivală (*libertam aemulam)*, declanşându-i-se acel *muliebriter fremere*[56]. *Acte*, liberta sau sclava (*ancilla*), apelativ pe care-l foloseşte Tacitus este simbolul inversiunii ierarhice şi a degenerării lui Nero şi denotă

[46] S. E. Wood, *op. cit.,* p. 4.
[47] L. W. Rutland, *op. cit.,* p. 23.
[48] S. E. Wood, *op. cit.,* p. 12.
[49] Y.G. Belchior, *op. cit.,* p. 108.
[50] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 146, 149.
[51] C. Lee Web, *The death of Octavia: Tacitus" Annales 14.60-64 and the Octavia Praetexta,* teză de dizertaţie, Athens, Georgia, 2005.
[52] S. E. Wood, *op. cit.,* p. 4.
[53] Y.G. Belchior, *op. cit.,* p. 32.
[54] *Ibidem*, p. 24.
[55] C. Lee Web, *op. cit.,* p. 30; în ceea ce priveşte ironia în *Analele* lui Tacitus, vezi şi Ellen O"Gorman, *Ironz and misreading in the Annals of Tacitus,* Cambridge University Press, 2000.
[56] L. W. Rutland, *op. cit.,* p. 25.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

preferinţa lui pentru relaţii servile. Este pusă în contrast cu alte femei de 4 ori: de două ori se arată superioritatea ei asupra Octaviei („*tum ancilla domina validior"*[57]) şi a Agrippinei Minor şi aşa-zisa inferioritate în faţa Poppaeei[58]. Pe lângă *ancilla,* un alt apelativ peiorativ tacitean folosit la adresa Actei este *muliercula*[59]- femeiuşcă. Acte este considerată a avea exclusiv trăsături negative[60], cu toate că Tacitus spune că ea nu făcea nici un rău îndeplinind doar dorinţele stăpânului ei.

Deşi nu avem foarte multe informaţii referitoare la ea, o vom menţiona şi pe sclava Epicharis. Datorită lipsei filiaţiei parentale, Epicharis tacitean ă nu poate fi considerată un portret complet. A fost o femeie cu caracteristici exclusiv pozitive[61]. După unii autori antici, ea ar fi fost amanta unui frate de-al lui Seneca, astfel aflând de conjuraţia pisoniană împotriva lui Nero. Şi ea arată o inversare a ordinii ierarhice fiind pusă în contrast cu clasa conducătoare. Sclavă care îşi depăşeşte condiţia prin virtuţi[62], în timp ce populaţia aparţinătoare claselor sociale privilegiate nu îşi atinge condiţia din cauza viciilor: „*clariore exemplo libertina mulier"*[63].

Înainte de a prezenta femeile străine, din pleiada de personaje feminine taciteene, am ales să mai menţionăm două dintre ele, care reprezintă o pătură mai întunecată a societăţii romane şi care aveau activităţi foarte apropiate de vrăjitorie, *veneficii* fiind chiar formula prin care le descrie Tacitus. Cele două *veneficae* din *Anale* sunt otrăvitoarele Martina şi Locusta.

Martina este cea care îl otrăveşte pe Germanicus, în aceste pasaje din operă, sinonimia cuvântului *venenum* pentru otravă şi vrajă fiind evidentă[64], alături de *devotiones* – blesteme. În procesul care a urmat a fost inclusă şi acuzaţie de *artes magicae*[65]. Tacitus o descrie ca o femeie din Syria faimoasă pentru otrăvirile sale (*infamus veneficiis*). Ea moare la Brundissium în condiţii suspecte, găsindu-i-se venin în păr. Se pare că ar fi existat schimburi de cunoştinţe privind *artes magicae* între Plancina, Martina şi Livia[66].

Locusta, otrăvitoarea angajată de Agrippina Minor, se pare că se afla de mult în slujba lui Nero şi a mamei sale. Angajarea Locustei de către Agrippina arată că până şi femeile care erau acuzate de asemenea acte, puteau angaja alte femei pentru exact aceleaşi fapte. Descrierea lui Tacitus o arată ca fiind recent condamnată pentru

[57] *Annales*, XIV, 63.1.
[58] S. F. L. Alzevedo, *op. cit.*, p. 34.
[59] *Annales*, XIII, 13.1.
[60] J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 147.
[61] *Ibidem*, p. 146, 153.
[62] S. Azevedo, *op. cit.*, p. 32.
[63] *Annales*, XV, 57.
[64] D. Ogden, *Magic, witchcrafts and ghosts in the Greek and Roman Worlds*, Oxford University Press, 2002, p. 217.
[65] F. Graff, *Tapping other powers: magic in greek and roman life* în *Helios*, 2008, p. 31.
[66] E. A. Pollard, *Magic accusations against women in Tacitus" Annals* în *Daughters of Hecate. Women and Magic in the Ancient World*, Oxford University Press, 2014, p. 188-189.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

otrăvire (*nuper veneficii damnata*). Se pare că a fost ucisă de Galba[67]. Există nouă femei acuzate de vrăjitorie în *Anale*, din care 7 sunt condamnate. Acuzaţiile de utilizare a magiei sunt mereu combinate cu cele de indecenţă sexuală şi încercări ilegitime de a obţine mai multă putere socială. Surprinzător, cele două "vrăjitoare" nu au fost condamnate niciodată, sau cel puţin Martina, care a fost găsită decedată[68], povestea Locustei continuând şi după faptele din *Anale.*

Înţelegem de aici că Tacitus nu vede cu ochi buni folosirea magiei, în schimb utilizează acuzaţiile de magie ale femeilor din clasele inferioare pentru a prezenta femeile din clasele sociale înalte în ce lumină doreşte. Se mai poate observa şi că întotdeauna femeile sunt cele care acuză alte femei de magie, dovedind un misoginism tacitean şi chiar, mai larg, roman[69].

Tacitus menţionează în toate operele sale 15 femei străine, dintre care credem noi că cele mai importante ar fi Boudicca, Cartimandua şi Zenobia. Ele sunt fie femei britone sau germane, fie orientale. Şi femeile străine au parte de caracterizări pozitive sau negative, fiind folosite pentru a da *exempla virtutis* sau *exempla viciorum*. Chiar şi aici Tacitus pune în oglindă două femei străine opuse ca şi caracter una alteia. Ele nu sunt în nici un caz puse deasupra romanelor, uneori chiar aceleaşi defecte fiindule reproşate ambelor categorii[70]. În general, nu apar descrise ca şi grup, doar atunci când se disting prin fapte excepţionale, fiind femei care se ocupă cu toate treburile casei, în contradicţie cu noul stil de viaţă al matroanei romane, străinele aderând la ideea *„bunului sălbatic”*[71].

Armeana Zenobia apare menţionată de două ori, atât cu numele propriu, cât şi ca soţia lui Radamistus, fiind unul dintre cele mai bune exemple de caracterizare exclusiv pozitivă a unei femei străine în *Anale* şi singura femeie orientală asupra căruia Tacitus insistă în descriere[72], numind-o chiar regină – *cultu regio habita est*[73].

Boudicca a fost soţia lui Prasutagus şi regină a tribului briton icean, având două fiice. În urma biciuirii ei şi a violului celor două fiice, ea se revoltă împotriva Romei[74], chiar şi alte triburi alăturându-i-se. Alăturarea altor triburi unei femei conducătoare, s-ar putea explica şi printr-o autoritate religioasă a Boudiccăi, pregătirea ei în ştiinţa druizilor nefiind exclusă[75]. Cu toate că a pierdut lupta cu

[67] *Ibidem*, p. 197.
[68] *Ibidem*, p. 201.
[69] *Ibidem*, p. 202.
[70] J. L. Posadas, *Mujeresen la literatura latina: de César a Floro,* Ediciones Clásicas, Madrid, 2012, *passim.*
[71] H. G. Franco, *La imagen de la „mujer barbara”: a propósito de Estrabón, Tácito y Germania* în *Faventia,* 21/1, 1999, p. 56, 59.
[72] J. L. Posadas, *Mujeres en la literatura latina..*,p. 177; J. L. Posadas, *Mujeres en Tácito ….*, p. 147.
[73] *Annales,* XII, 51.
[74] J. E. Salisbury, *Encyclopedya of women in the Ancient world,* Ed. Abc Clio, Santa Barbara, Oxford, Denver, 2001, p. 34, 35, s.v. Boudicca.
[75] L. A. Du Toit, *Tacitus and the rebellion of Boudicca* în *Acta Classica*, 20, 1977, p. 152.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

romanii, datorită dezorganizării trupelor şi s-a sinucis, ea a rămas un simbol al britonilor chiar până în ziua de astăzi[76]. *Analele* sunt singura scriere care o prezintă ca mamă, dar de asemenea confirmă o teamă a britonilor privind femeile conducătoare. Este notabilă şi diferenţa dintre percepţia tacitean ă favorabilă conducătoarei britone şi percepţia negativă a lui Cassius Dio. De data aceasta, se evită apelativul de regină[77], el numind-o doar *uxor* sau *mulier*. Se pare că el vedea în ea răzbunătoarea propriei *pudicitia*, criticând totuşi acţiunile ei împotriva Romei[78]. Este considerată o femeie complexă[79].

Femeia pusă în opoziţie cu Boudicca este o conducătoare a tribului briganţilor denumită Cartimandua, nume ce se pare că însemna căluţ lucios. Aliată a romanilor (fapt prin care se explică neintervenţia ei în revolta Boudiccăi, fiind contemporane), divorţul ei de Venutius, aduce şi conflictul cu armatele romane, ea rămânând totuşi fidelă Imperiului roman, deşi armatele sale nu vor reuşi să-i aducă tronul înapoi[80]. Referirile la Venutius nu includ nici o dată cuvântul rege, în timp ce Cartimandua este denumită regină în două pasaje separate – *reginae brigantae*[81] şi *Cartimanduam reginam*[82], fapt ce ne arată că populaţia celtică putea fi condusă de femei, fiind mai importantă descendenţa, decât sexul. Tot în *Anale,* ea este arătată ca oferind protecţie şi înşelându-l apoi pe căpetenia britonă Caratacus. Chiar şi dovezile arheologice ne-o arată ca o persoană importantă, în 1839, la Honley, fiind găsite mai multe monede brigante printre care şi una cu reprezentarea ei. Se pare că ar fi moştenit titlul regal de la tatăl ei Volisius[83]. Unii autori au fost de părere că Tacitus ar fi greşit sau omis perioada corectă a conflictului dintre Cartimandua şi Venutius, aceasta luându-l ca soţ apoi pe Vellocatus. Cu toate că Tacitus a fost criticat pentru comprimarea acestor date, trebuie să luăm în considerare şi faptul că interesul său era mai scăzut în ceea ce priveşte faptele briganţilor[84]. Deşi în cele câteva pasaje în care vorbeşte despre ea, uneori îi critică acţiunile, mai mult din cauza neîncrederii ascensiunii unei femei în politică[85], Cartimandua este la fel ca şi Boudicca, o femeie având ambele caracteristici[86].

---

[76] vezi S. Lawson, *Nationalism and biographical transformation: the case of Boudicca* în *Humanities Research,* vol XIX, Nr. 1, 2013.
[77] K. Pettigrew, *Foreign women in Latin Literature: The representation of Boudicca,* teză de dizertaţie, The University of Western Ontario, 2013, passim.
[78] J. L. Posadas, *Mujeres en la literatura latina*..,p. 178, 185.
[79] *Idem, Mujeres en Tácito ….*, p. 147.
[80] J. E. Salisbury, *op. cit.*, p. 41, s.v. Cartimandua.
[81] *Annales,* XII, 36.
[82] *Annales,* XII, 40.
[83] T. E. Casson, *Cartimandua in history, legend and romanceîn Cumberland and Westmorland Antiquarian and Archaeological Society* (1944) Series: 2, Vol. 44, p. 71.
[84] D. Braunn, *Observations on Cartimandua* în *Britannia*, vol. 15, 1984, p. 3.
[85] J. L. Posadas, *Mujeres en la literatura latina*..,p. 187.
[86] *Idem*, *Mujeres en Tácito ….*, p. 147.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

Personajele feminine taciteene sunt mult mai numeroase şi chiar mai complexe decât ceea ce am prezentat noi în acest scurt studiu. Pe lângă atribuţiile lor evidente, subliniate aici, precum cea de *imperatrix, dux, uxor, ancilla, regina* sau *venefica* mai sunt acele femei, care fie demonstrează anumite alegorii, fie o neatenţie a autorului. Cel mai bun exemplu ar fi Domitia Lepida, care apare prima dată ca *matrona*, apoi ca rivală în vicii cu Agrippina Minor. Alte reprezentări feminine sunt ocazionalele zeiţe invocate de acesta (Venus Genetrix, Diana etc.), prietenele influente (Urgulania) sau a soţiilor supuse (Vipsania, Pomponia Graecina, Pomponia Paulina). Trebuie să ţinem cont că nu doar femeile sunt prezentate negativ, ci şi bărbaţii, iar o caracterizare dual㠄 bine-rău, nu este de ajuns pentru complexitatea personajelor taciteene. Într-o clasificare mai simplistă numărul femeilor cu virtuţi este egal cu cel al celor cu vicii, dacă excludem femeile foarte complexe sau cele necunoscute. Există 105 femei care nu beneficiază de portrete individuale, dar acţiunile lor nu produc nici un efect în faptele istorice[87].

Împărătesele sunt prezentate în trei ipostaze: severe, dar colege la guvernare (Livia), crude şi adultere (Messalina), dominatoare, dar onorabile (Agrippina Minor)[88], dar toate trei masculinizate. Unii autori considerau că foloseşte o tehnică prin care laudă sau critică mama unui personaj ce trebuie stigmatizat sau pus pe plan secund. Se poate ca Tacitus să fi suferit şi de un anumit tip de complex psihologic, similar cu cel atribuit lui Titus Livius (complexul lui Iuda), conştientizând că deşi el era senator, împărătesele iulio-claudiene au deţinut mai multă putere.

Masculinizarea femeilor ca Agrippina Maior şi Munatia Plancina şi vocabularul folosit de Tacitus duc la ideea de tiranie, în timp ce descrierea Octaviei şi a sclavei Epicharis amintesc de calităţile impuse de societatea romană matroanei republicane. Cu toate că străinele sunt arătate ca *exempla vitrus* sau *vitiorum*, autonomia acestora îl speria pe Tacitus, credincios valorilor tradiţionale romane. Femeile servile îi foloseau istoricului pentru a critica femeile Caesarilor, în timp ce femeile Caesarilor ajutau la criticarea imaginii imperiale. Putem spune că majoritatea reprezentantelor romane analizate erau folosite ca unelte politice. Nu-i putem atribui scriitorului latin un misoginism total, acesta recunoscând şi calităţi ale femeilor, precum şi vicii ale bărbaţilor, dar utilizându-le pentru a-şi argumenta opiniile. Deşi arată sexul feminin ca lipsit de importanţă, cum în mare parte şi era în Roma republicană, misoginismul său se extinde la întreaga societate şi nu este un caz particular.

Din punct de vedere istoric, se poate ca unele pasaje să fie comparaţii cu regimul actual în care trăia autorul, fie pentru a-l critica, fie pentru a arăta diferenţele, perioadele fiind diferite atât politic, cât şi social.

Femeile romane din *Analele* lui Tacitus sunt foarte variate, oferind atât istoricilor, cât şi cercetătorilor literari, ocazia analizării unei opere complexe, în care, deşi nu sunt o preocupare principală, reuşesc să fie un element de legătură între autor, celelalte personaje şi evenimentele istorice.

[87] *Ibidem*, p. 148.
[88] *Ibidem*, p. 187.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)

Bibliografie

Achard Guy, *Femeia în Roma Antică,* Ed. Prietenii Cărţii, Bucureşti, 2009.
Azevedo Sarah, *The rethorical construction of female characters and the imperial image of Nero in Tacitus Annals"* în *Neronia electronica,* Fascicule 4, 2016.
Belchior Ygor Klain , *Patronato e governo imperial sob Nero, nos Anais de Tácito,* Departamento de história, Instituto de ciências humanas e sociais, Universidade federal de Ouro Preto, Mariana, 2009.
Braunn David, *Observations on Cartimandua* în *Britannia*, vol. 15, 1984.
Cizek Eugen, *Istoria literaturii latine,* vol. II, Ed. Corint, Bucureşti, 2003.
Costello Angela, *The view of Messalina by Tacitus in his Annals, XI, 12, 28-37*,ms.
Du Toit Leeb, *Tacitus and the rebellion of Boudicca* în *Acta Classica*, 20, 1977.
Ferrero Guglielmo, *Femeile Cezarilor*, Ed. Scorillo, Craiova, 1997.
Franco Henar Gallego, La imagen de la „mujer barbara": a propósito de Estrabón, Tácito y Germania în Faventia, 21/1, 1999.
GraffFritz, Tapping other powers: magic in greek and roman life în Helios, 2008.
Grimal Pierre, *Literatura latină,* Ed. Teora, Bucureşti, 1997.
Lawson Sarah, *Nationalism and biographical transformation: the case of Boudicca* în *Humanities Research*, vol XIX, Nr. 1, 2013.
Lee Web Cristopher, *The death of Octavia: Tacitus" Annales 14.60-64 and the Octavia Praetexta*, teză de dizertaţie, Athens, Georgia, 2005.
Mchugh Mary, *Ferox femina. Agrippina Maior in Tacitus"s Annales* în Helios, vol. 39, Nr. 1, 2012, Texas Tech University Press.
Ogden Daniel, *Magic, witchcrafts and ghosts in the Greek and Roman Worlds*, Oxford University Press, 2002.
Pettigrew Kaitlyn, *Foreign women in Latin Literature: The representation of Boudicca*,teză de dizertaţie, The University of Western Ontario, 2013.
Pollard Ann Elizabeth, *Magic accusations against women in Tacitus" Annals în Daughters of Hecate. Women and Magic in the Ancient World*, Oxford University Press, 2014.
PosadasJuan-Luis, *Mujeres en Tácito. Retratos individuales y caracterización genérica înGerion, Revista de Historia Antigua*, vol. 10, 1992.
Posadas Juan-Luis, *Mujeres en la literatura latina: de César a Floro,* Ediciones Clásicas, Madrid, 2012.
Rivell Alexandra, *Agrippina Maior, Messalina and Agrippina Minor: Tacitus' Female Tyrants*, ms.
Rutland Linda, *Woman as makers of kings in Tacitus" Annals în The Classical World*, vol. 72, Nr. 1, 1978.
Salisbury Joyce, *Encyclopedya of women in the Ancient world*, Ed. Abc Clio, Santa Barbara, Oxford, Denver, 2001.
Strunk Thomas, *Rape and revolution: Livia and Augustus in Tacitus" Annales în Latomus*, 73, 2014.
Wood Sarah, *The incredible, vanishing wives of Nero*, conference paper, *Transformation and tyranny* la Emory University, Michael C. Carlos Museum, prezentată de asemenea la *Peter Wall Seminar Series*, University of British Columbia şi *William Metcalf Lecture series for the Archaeological Institute of America*, Oakland University.

BDD-A26682 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:54 UTC)